

ŞAİR NEF'Î'NİN KALEMİNDEN SADRAZAM HALİL PAŞA GRAND VIZIER HALIL PASHA, FROM THE PEN OF POET NEF'Î

DOI: 10.69878/deuefad.1816177

Ahmet Arif KARABOĞA

Araş. Gör.

Bursa Uludağ Üniversitesi

ahmetarifkaraboga@uludag.edu.tr

[0009-0007-8313-6518](https://doi.org/10.69878-8313-6518)

Gönderildiği Tarih: 03.11.2025

Kabul Edildiği Tarih: 27.03.2026

Date Submitted: 03.11.2025

Date Accepted: 27.03.2026

ÖZ

Geçmişten günümüze değin tüm toplumlarda insanlar görüp tanık oldukları pek çok durum karşısında duyarsız kalmamışlardır. Halkın, aydın kesimleri başta olmak üzere önde gelen bazı sanat erbabının sahip olduğu statü gereği göze çarpan eksiklikleri dile getirmişlerdir. Şairler kaleme aldıkları şiirlerle, sanatçılar sahneledikleri gösterilerle, ressamalar ise yaptıkları resimler aracılığıyla eleştirilerini olumlu ya da olumsuz şekilde ifade etmişlerdir.

Klasik Türk edebiyatı geleneğinde yetişen şairler, geleneğin vücut bulduğu altı asır boyunca farklı türlerde birçok edebi eser kaleme almışlardır. Bu eserlerde, dönemin sosyal ve siyasal yapısına paralel olarak genellikle övgüye değer kişilere yer verilmiş, şairler özellikle bu durumu kaside aracılığıyla ifade etmişlerdir. Buna karşılık olarak bazen de övdükleri kişileri aynı şekilde eleştirmişlerdir. Bu durum, Klasik Türk edebiyatının estetik boyutunun ötesinde, toplumsal ve kişisel çıkar ilişkilerini de farklı katmanlarıyla içeren çok yönlü bir nitelik taşıdığını göstermektedir.

Bu makalede, 17. yüzyıl Klasik Türk şiirinin önde gelen şairlerinden Nef'î'nin, dönemin Veziriazamı Halil Paşa'ya yönelik tutumu incelenmiştir. Nef'î, öncelikle *Türkçe Dîvânı*'nda Veziriazam Halil Paşa'yı klasik kaside geleneği çerçevesinde övgüyle yüceltirken *Sihâm-ı Kazâ* adlı hiciv mecmuasında ise onu sert bir dille eleştirmiştir. Aynı şahsa yönelik bu zıt ifadeler, dönemin şair ve devlet adamı arasındaki ilişkileri, himaye sistemi ve edebi faaliyetleri göstermesi bakımından ilgi çekici bir örnek teşkil etmektedir. Makalede Nef'î'nin bu iki farklı tutumu tarihî bağlam ve şiir dili üzerinden incelenerek Klasik Türk şiirinde övgü ve yerginin nasıl birbiriyle iç içe geçtiği ortaya konulmuştur. Sonuç olarak bu çalışma, Klasik Türk edebiyatının sadece edebî bir anlatımdan ibaret olmadığı, aynı zamanda dönemin siyasal ve kişisel çıkar ilişkilerini de yansıtan karmaşık bir yapı barındırdığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Sözcükler: *Kaside, Nef'î, Halil Paşa, Övgü ve Yergi*

ABSTRACT

Throughout history, individuals across societies have shown sensitivity toward the events and conditions they experienced. In particular, intellectuals and those of high social standing have often expressed views on social and systemic shortcomings. Within this context, poets, artists, and painters have conveyed their observations through both positive and negative criticism.

Poets who were trained within the tradition of Classical Turkish literature produced numerous literary works in various genres throughout the six centuries during which this tradition flourished. In these works, in parallel with the social and political structure of the period, individuals deemed worthy of praise were generally highlighted, and poets often expressed this through the genre of the qasida. Conversely, there were also instances in which the same individuals they praised were later criticized. This situation demonstrates that Classical Turkish literature, beyond its aesthetic dimension, possesses a multifaceted character that also encompasses the social and personal networks of interest in various layers.

This article explores the attitude of Nef'î, a prominent 17th-century poet of Classical Turkish literature, toward Grand Vizier Halil Pasha. While Nef'î praises the Grand Vizier in his *Turkish Dîvân* in accordance with the qasida tradition, he harshly criticizes him in his satirical work *Sihâm-ı Kazâ*. These conflicting portrayals of the same individual provide a striking example of the patronage system, literary practices, and poet-statesman relationships of the period. By examining these opposing attitudes through historical context and poetic language, study demonstrates how praise and satire coexist and intersect in Classical Turkish poetry. Ultimately, this research reveals that Classical Turkish Literature extends beyond literary expression, functioning as a complex reflection of the political and personal dynamics of its time.

Keywords: *Qasida, Nef'î, Halil Pasha, Satire and panegyric*

GİRİŞ

Tenkrit, köken olarak Arapça “nakd” kelimesinden türemektedir. Sözlükte “bir konuya ait yazıyı veya eseri değer bakımından gözden geçirme, eleştirme” (Devellioğlu, 2001, s. 1080) gibi anlamlara gelmektedir. Edebî açıdan ise bir eseri hem dil ve üslup hem de muhteva açısından her yönüyle inceleyip değerlendirmektir (Kurtuluş, 2011, s. 461). Edebiyatımızın tarihî seyri dikkate alındığı zaman Tanzimat öncesi dönemde sistematik bir edebî eleştiri anlayışından bahsedebilmek güçtür; ancak şair tezkirelerinde ve bazı divanların önsözlerinde iyi şiirin niteliklerine dair yapılan değerlendirmeler eleştiri olarak değerlendirilebilir. Tanzimat döneminde ise kritik kavramı için daha çok “muhâkeme”, “muâheze” gibi terimler tercih edilmiş, “ilm-i nakd” ifadesine de yer verilmiştir. “Tenkit” kelimesi ise Fransızca “critique” sözcüğünün karşılığı olarak özellikle Servet-i Fünûn devrinden itibaren kullanılmaya başlanmıştır (Uçman, 2011, s. 462). Klasik Türk edebiyatında tenkit söz konusu olduğunda akla gelen başlıca isimlerden biri olan Nefî, *Sihâm-ı Kazâ* adlı mecmuasında babasından başlayarak dönemin devlet adamlarını ve şairlerini hiciv yoluyla eleştirmiştir. Bu bağlamda kaleme aldığı hicivlerden biri de 17. yüzyılda sadrazamlık görevini yürüten Halil Paşa’ya yöneliktir.

1. Sadrazam Halil Paşa

Osmanlı Devleti’nin önemli devlet adamlarından biri olan Halil Paşa, 1570 yılında Kayseri-Maraş yolu üzerindeki Zeyton kasabasında dünyaya gelmiştir. Devşirme usulüyle Enderun’a alınarak burada eğitim görmüş, kısa sürede saray hizmetinde yükselmiştir. Ağabeyi Vezir Mehmed Paşa’nın etkisiyle devlet kademelerinde ön plana çıkan Halil Paşa, 1606 yılında sancak beyliği derecesiyle çakırbaşılığa tayin edilmiştir. Bu dönemde yabancı elçilerle kurduğu yakın ilişkiler, onun diplomatik sahadaki yeteneklerini göstermektedir (De Groot, 1997, s. 324). 1607 yılında Hüseyin Paşa yerine yeniçeri ağalığına getirilen Halil Paşa, Kuyucu Murad Paşa’nın Celâlî isyanlarına karşı düzenlediği seferlerde önemli hizmetlerde bulunmuştur. Hafız Ahmed Paşa yerine 1609’da kaptan-ı deryâliğe atanmış, bu görevde Akdeniz’de bilhassa Maltalı korsanların faaliyetlerine karşı başarılar elde etmiştir. Özellikle aynı yıl Kıbrıs açıklarında büyük bir Malta kalyonunu ele geçirmesi, kendisine İstanbul’da büyük bir itibar kazandırarak vezirlik makamı verilmiştir (Uzunçarşılı, 1982, ss. 370-371).

1610-1611 yılları arasında başarılı bir grafik çizse de 1611 yılının sonunda kaptan-ı deryâlikten azledilir ve yerine Damat (Öküz) Mehmed Paşa getirilir. Görevden alındıktan sonra yine vezir olarak sarayda faaliyet gösteren Halil Paşa, 1613 yılına kadar Osmanlı-Hollanda ilişkilerini güçlendirmeye çalıştı (De Groot, 1997, s. 324). Ardından İspanyollar tarafından ağır yenilgiye uğratılan Mehmed Paşa’nın yerine ikinci kez kaptan-ı deryâ olarak göreve gelir. Bu esnada ordunun eksikliklerini tespit eder ve Akdeniz’de sürekli sefere çıkar. Bu seferlerden almış olduğu başarılı sonuçlardan dolayı padişahın dikkatini çeker. Revan seferi sırasında Sultan I. Ahmed, Damat Mehmed Paşa’nın Veziriazam makamı için yetersiz olduğuna kanaat getirerek Halil Paşa’yı bu göreve atar. 1617 yılında tahta geçen Sultan Mustafa ve ardından 1618 yılında onun yerine gelen II. Osman zamanında da görevini sürdürmüştür. Ancak 1619 yılına gelindiği zaman doğuda alınan başarısız sonuçlardan ötürü Halil Paşa görevinden azledilerek yerine Damat Mehmed Paşa getirilmiştir (Aydın, 2010, ss. 6-10).

1619’da üçüncü defa kaptan-ı deryâliğe getirilen Halil Paşa, İspanyol karşıtı siyasetine devam etmiş; Lehistan seferi sürecinde donanmanın Tuna ağzında bulunmasını sağlamış ve Karadeniz ve Akdeniz’de çeşitli faaliyetler göstermiştir. 1622 yılında II. Osman’ın tahttan indirilmesi sırasında olaylara müdahil olmamayı tercih etmiştir (De Groot, 1997, s. 325). Halil Paşa, sonraki yıllarda İran seferine yola çıktığı esnada Erzurum’da isyan eden Abaza Paşa’yı itaat altına almakla görevlendirilmiş, 70 gün kadar bu isyanı bastırmakla mücadele etmişse de kıştan dolayı Tokat’a çekilmeye mecbur kalmış ve bu teşebbüs başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu olaydan sonra Halil Paşa İstanbul’a gelerek emekli edilmiş ve 1629 yılında İstanbul’da vefat ederek Aziz Mahmud Hüdâyî Dergâhı yanındaki türbesine defnedilmiştir (Uzunçarşılı, 1982, s. 372).

Devletin ileri gelenleri tarafında sabırlı, kararlı ve becerikli olarak nitelendirilmiştir. Görevden azledildiği süre zarfında şeyhi Aziz Mahmud Hüdâyî’nin dergahına çekilerek burada günlerini geçirmiştir. Halil Paşa, fazilet sahibi bir kişi olarak ön plana çıkmıştır. Üsküdar’da bulunan Celvetiye tarikatının şeyhi Aziz Mahmud Hüdâyî’nin müridlerindedir. Önemli görevlere gelişinde şeyhinin etkisi de büyüktür (Aydın, 2010, ss. 18-22). Seferlerden döndüğü zaman ilk olarak şeyhinin yanına gidip

sohbetlerine katılır ve hayır dualarını almayı ihmal etmezdi. Ayrıca hayatına ve gazâlarına dair yazılmış olan Gazânâme-i Halil Paşa adlı bir eser de bulunmaktadır (Şimşirgil, 2021).

2. Şair Nefî

Asıl adı Ömer olan Nefî, Erzurum Pasinler'de dünyaya gelmiştir. Eğitimine burada başlayan Nefî Farsça öğrenir ve başlarda Darri mahlasıyla şiirler kaleme alırken Gelibolulu Âli'nin tavsiyesi doğrultusunda Nefî mahlasını kullanmıştır (Akkuş, 2006, s. 523). Nefî, edebiyatımızda kaside nazım şeklinin ustası olarak kabul edilmiştir. Kendi devrinde yaşayan ve ondan sonraki devirlerde yetişen şairler de Nefî'yi üstat olarak bilmişlerdir. Hatta Nefî'den sonra edebiyat sahasında vücut bulan şairler de onun kasidelerine nazireler yazarak taklit etme yoluna gitmişlerdir (İpekten, 1998, ss. 81-85). I. Ahmed, II. Mustafa, II. Osman ve IV. Murad gibi dört padişahın devrini görmüş ve onlara kasideler yazarken sanatının en zirve noktasını IV. Murad döneminde yaşamıştır. Ancak buna rağmen en çok sıkıntıları yine bu dönemde tecrübe etmiştir. Nefî, şiirlerinde her daim uç noktaları seçmiştir. Övdüğü kişileri göğün üzerine çıkarırken yediği kişileri de insan içine çıkılmayacak bir hâle getirmiştir. Şairin *Türkçe Dîvân*, *Farsça Dîvân*, *Sihâm-ı Kazâ* ve *Tuhfetü'l-Uşşâk* adlı eserleri bulunmaktadır (Selçuk, 2013).

Bu çalışmada 17. yüzyıl Klasik Türk edebiyatının öne çıkan simalarından hem övgü hem de yergi türlerinde zirve yapmış şairi Nefî'nin, *Türkçe Dîvânı*'nda dönemin önemli devlet adamlarından biri olan Veziriazam Halil Paşa için yazmış olduğu methiye ile daha sonra *Sihâm-ı Kazâ* adlı eserinde aynı kişiye yönelik kaleme aldığı hiciv karşılaştırmalı olarak ele alınacak; şairin övgüden yergiye yönelişindeki üslup, dil ve muhteva değişimleri irdelenecektir.

3. Nefî'nin Veziriazam Halil Paşa İçin Kaleme Aldığı Kaside

Türk edebiyatında kasideler genel itibarıyla din büyükleri yahut şairlerin yaşadığı dönemde, devletin üst kademelerinde görev yapmakta olan paşa, vezir, sadrazam gibi devlet adamları ile padişah namına kaleme alınmaktadır. Burada ele alınacak şahsiyeti (padişah, veziriazam, vezir) çeşitli yönlerden övüp onun öne çıkan vasıfları üzerinde durmak temel noktadır. Edebiyat tarihimizde bakıldığı zaman bu nazım şeklini kullanıp yazdığı bazı şiirlerle öne çıkan kimi şairlerimiz (Fuzûlî, Bâkî, Nefî, Nâ'îlî, Şeyh Gâlib) bulunmaktadır.

Bu şairler arasında özellikle Nefî, kasideye getirdiği özgün yaklaşım ile dikkat çekmektedir. Nitekim kasideyi sadece şekil olarak değil, içerik bakımından da bir hayli farklılaştıran Nefî, kalemini sivrileştirerek yaşadığı dönemde çeşitli kimseleri sadece övmekle kalmamış bazen de eleştirmiştir. Bunu yaparken de şiirlerini ifrat ve tefrit noktasında kaleme almıştır.

Nefî'nin bu üslubunu görebilmenin mümkün olduğu örneklerden biri de Veziriazam Halil Paşa için kaleme aldığı kasidedir. Nefî'nin *Türkçe Dîvânı*'nda yer alan şiirler arasında Halil Paşa'ya ithaf edilmiş yalnızca bir kaside bulunmaktadır.¹ *Der Medh-i Vezîr-i A'zam Halil Paşa* başlığını taşıyan bu kaside, sırası bakımından *Dîvân*'da 37. sırada yer almakta (K. 37) ve toplam 41 beyitten meydana gelmektedir. Nefî şiirine methiye ile başlamaktadır. İlk 29 beyitte Veziriazam Halil Paşa'yı öven Nefî,

“Felek dedikleri ol nâ-bekâr-ı keç-revden
Nedir bu ehl-i dilin çektiği azâb ü elem” (K. 37/30)

beyti ile felekten ve zamane insanlarından şikâyet eder. Kasidenin devamında gelen 31 ve 38 arasındaki beyitlerde ise şair, dönemin devlet yönetimini ve özellikle vergi toplama sistemi olan iltizam usulünü sert bir dille eleştirir. Ayrıca ismini zikretmeden iki şahıstan bahseder. Halil Paşa'nın veziriazamken yaşadığı hadiselerden hareketle söz konusu edilen bu iki kişinin Halil Paşa'dan daha önce göreve getirilmiş olmaları muhtemeldir. Şair onlardan birinin devlet işlerinden sorumlu (müdebbir), diğerinin mal toplayan kişi (muhassıl) olduğunu ifade eder. Buradaki müdebbir ifadesi Osmanlı Devleti'nde yüksek dereceli memur yahut vezir için kullanılan bir sıfat olmanın yanında kelimenin sözlük anlamından hareketle de tüm devlet işlerini ihtiyatlı bir şekilde yürüten kimse manasına da gelmektedir (Türkmen, 2006, s. 160). Bu iki kişinin de birbirinden zalim ve yalancı olduklarını vurgular.

¹ Kasidenin metinleri için Akkuş, M. (1993). *Nefî Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yayınları adlı çalışmadan faydalanılmış ve eserdeki yazım esas alınmıştır. K. kısaltması kasideyi, ilk sayı şiirin eserdeki numarasını, ikinci sayı ise beytin sırasını göstermektedir.

Bununla beraber bu kişilerin yapmış oldukları fitne ve fesat eylemlerine rağmen onların devlet için vazgeçilmez olmalarına hayıflanır. Halil Paşa'nın birini görevden aldığını diğerinin de Allah (canını) alsın alemi mutlu etsin diyerek ifade eden şair, Allah canını almazsa da en azından tekrar yüksek makama gelmemesini eğer gelirse alemin hâlinin ne olacağını ve insanların yine ekmeğe muhtaç bir şekilde çaresiz kalıp alemin kesesi ve cebinin boş kalacağını ifade etmektedir. Ardından sözü tekrar Halil Paşa'ya getirir ve onun halka lütufla yaklaştığını bundan dolayı zatında bir keramet olduğuna şüphe duymadan inanır:

“Bir-iki mültezimi eyledi havâle bana
Ki iştirâk ile etmişler iltizâm-ı sitem

Biri müdebbir-i mülk ü biri muhassal-ı mâl
Biri birinden ahass ü müzevvir ü azlem

Belâ budur ki bu denli fesâd-ı fâhiş ile
Yine vücûdları dîn ü devlete elzem

Birini sen götürüp eyledin Stanbulu şâd
Birin de Hak götürüp ede âlemi hurrem

Götürmez ise de bârî getirmeye sadra
Gelirse hâli n'olur yine âlemin bilmem

Olurdu halk-ı cihân yine etmege muhtâc
Kalırdı yine tehî ceyb ü kîse-i âlem

Hemân mülâhaza-i bî-me'âl olurdu yine
Hayâl-i âşık-ı müflis gibi cihânda direm

Tamâm vefk-ı murâd üzre halka lutf etdin
Kerâmet olduğuna sende kalmadı şübhem” (K. 37/31-38)

Kasidenin 39. 40. ve 41. beyitlerinde şair, memduhuna dua ederek sözlerini sonlandırır. Kendisini gönlü kırık biri olarak tavsif ederek Halil Paşa'nın daima mutlu ve mesut olmasını diler. Ardından onu eski İran hükümdarlarından Hüsrev ile mukayese ederek ondan üstün olduğunu belirtir. Sözlerine Paşa'nın Batı'ya sefer düzenleyeceğini ve o yerleri fethedeceğini de ekler. Son beyitte ise onun nereye giderse gitsin gittiği her yerde zafer, güç ve ihtişamın da onunla birlikte hareket edeceğini ifade ederek kasideyi tamamlar:

“Budur du'âsı sana Nef'î-i şikeste-dilin
Ki dâ'imâ olası şâh u hurrem ü bî-gam

Niteki Husrev-i zerrînlivâ-yı seyyâre
Çeke memâlik-i mağrîb-zemîni fetha alem

Ola sa'âdetile her ne yana azm etsen
Sipâh-ı feth ü zafer mevkibinde hayl ü haşem” (K. 37/39-41)

Nef'î'nin, Halil Paşa için yazmış olduğu kasideye yakından bakıldığı zaman şairin memduhunu farklı yönleriyle övdüğü görülür. Nitekim Klasik Türk edebiyatı geleneği içerisinde şairler, memduhunu şiirlerinin merkezine alırken onlarda ön plana çıkan unsurlara özellikle dikkat çekerler. Onları överken çoğunlukla diğer kültür ve toplumlarda öne çıkmış meşhur hükümdarlar veya efsanevi şahıslarla mukayese ederler. Söz konusu kasidenin ilk 29 beyti esas alındığı zaman görülür ki Nef'î, Halil Paşa'yı överken onun hem insani hem de askerî açıdan öne çıkan olumlu niteliklerini vurgular. Bu vasıfları şu şekilde bir tablo hâlinde sıralamak mümkündür:

Vasıflar	Şiirde Kullanım Sıklığı
Adalet	5
Yücelik	14
Yardımsızlık	4
Kozmik ve Metafizik Yönü	3
Kudret	1
Savaşçılık	5
Cömertlik	5
Koruyuculuk	1
Uğurlu/Mübarek	4

Tablo 3: Veziriazam Halil Paşa'nın Övüldüğü Vasıflar

Nefî, Halil Paşa'nın adaletli devlet adamı olduğunu vurgulamak için şu ifadeleri kullanır: “*dâver-i huçeste, cihân-ı adl ü kerem, adli mürebbi ola, cihân-bân-ı a'del ü ekrem, dâver-i felek-dergâh*”. Kasidede yer alan bu ibareler genellikle Osmanlı padişahları için de kullanılan sıfatlardır. Ancak Nefî, memduhunu da tıpkı bir padişah seviyesine yükselterek onun da bu cihanda hem devlet işlerinde hem de halk üzerinde hakkaniyetli bir yönetim sürdürdüğü kanaatini ispatlayarak bu vasıfları ona da layık görmektedir.

Şair Nefî, söz konusu kasidesinde Halil Paşa'yı en çok yüceliği ile övmektedir. Bunu yaparken de şiirinde şu ifadeleri kullanmaktadır: “*Vezîr-i Ferrûh dem, berât-ı mansıb-ı sâhib-kırânî-i âlem, dîvân-ı arş-ı a'lâ, kuvvet-i baht, tehemten-i vüzerâ, Kahramân-ı Cem, şükûh-ı tâb-ı şikenc-i külâh-ı Behmen ü Cem, cihân-ı haşmet, serîr-i câh, cihân-güşâ, Sadrâ, neyyir-i azam, cihân-bân-ı adel ü ekrem, eşi' a-i pertâb-ı nûr-ı kevkeb, fitîl-i şem-i zerendûd-ı neyyir-i a'zam*” Yine Osmanlı hükümdarları için de kullanılan ve bilhassa mitolojik şahsiyetlerle yapılan bu mukayese, memduhun adı geçenlerden daha üstün vasıflara sahip olduğunu kanıtlamak içindir. Onun vezirlik yaptığı sürede ülkede adaletin tesis edildiği, cihanın kutlu ve saadetli bir yer hâline geldiği bununla beraber onun azameti ve keremiyle eski zamanlarda yaşamış pek çok şahsiyetin önüne geçtiğini ifade etmektedir.

Genellikle hükümdarlar için kullanılan bir sıfat olan sâhibkırân, kelime manası olarak muzaffer ve cihangir kişileri temsil etmek maksadıyla kullanılır. Bu sıfatla birlikte ilk akla gelen kişi Timur olmuştur ancak onun dışında Osmanlı padişahlarından II. Mehmed, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman için de bu sıfatlar kullanılmıştır. Tarihçiler bu ünvanı genellikle üç farklı durumu ifade etmek için kullanmışlardır: 1. On batına varıncaya kadar veraset hakkıyla padişah olanlar, 2. Kendi gücüyle cihanı fetheden cihangirler (İskender, Rüstem gibi), 3. Her zaman savaşlarda galip gelenler (Alan, 2019, ss. 443-444).

Şair Nefî'nin kasidesinde de Veziriazamı övmek maksadıyla kullandığı ifadeler onun yardımsızlık yönüne işaret etmektedir. Nitekim Halil Paşa bulunduğu konum gereği en az padişah kadar halktan yardımını esirgememiştir. Bu yüzden Nefî, onu överken “*penâh-ı ehl-i hüner, mürebbî-i fuzalâ, emîn-i mahzen-i lutf u mürüvveti Hâtem, rikâb-ı himmet*” gibi sıfatları kullanmıştır. Bu ifadelerden anlaşılan şudur ki Halil Paşa ilim ve irfan erbabını, fazilet sahibi kimseleri desteklemekten çekinmemiş, onları bir noktada kendisine sığınacak güvenli bir yer olarak görmesini sağlamıştır. Devlet kademesinde yer alan kişi veya kişiler takdir haklarını ne zaman ilimle uğraşan kişilerden yana kullanırsa bu durum o işin muhatapları tarafından daima hoş karşılanan bir husus hâline gelmiştir. Nitekim Osmanlı Devleti'nin asırlar boyu süren cihanşümül bir yönetime sahip olmasındaki en büyük etkenlerden biri âlim ve şairlerin saray idaresi tarafından himaye edilmesi ve desteklenmesidir.

Veziriazam Halil Paşa'nın övülen vasıflarından bir diğeri de onun kozmik ve metafizik bir meşruiyete sahip olmasıdır. Bu özelliği anlatırken Nefî, “*sâhib-kırânî-i âlem, müsahhar, dîvân-ı arş-ı a'lâ, kuvvet-i baht*” gibi ifadelerden yararlanmışır. “Sâhib-kırân” terkihi Müşteri ile Zühre yıldızlarının aynı burçta toplandığı esnada dünyaya gelen kişi anlamına gelmektedir. Buradan da hareketle bu ifade, uğurlu, kutlu, mübarek ve üstün vasıflarını bünyesinde barındıran talihli kişiye işaret etmektedir (Alan,

2019, s. 443). Yine aynı terkip Halil Paşa'nın koruyuculuk yönünü ifade etmek için de kullanılmaktadır. Şair bunu yaparken de onun sadece Osmanlı sınırları içinde değil, bütün bir cihan üzerinde etkili, hükümlerlik tasavvurunun odağında yer alan bir figür olarak tahayyül edildiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Halil Paşa, Nefî'nin nazarında sadece bir devlet adamı değil, aynı zamanda tarihi ve kozmik bir rolün taşıyıcısıdır. Nitekim Osmanlı padişahları ile devletin önemli kademelerinde görev yapan yetkililer şairler tarafından vasfedilirken onların ilahi bir güce sahip oldukları düşünülürdü. Bundan dolayıdır ki Abbâsîler döneminden itibaren kullanılan ve daha sonraki süreçlerde Osmanlı hükümdarlarını da kapsayacak şekilde aktarılan "halîfetullah" veya "zıllullah fi'l-arz" (Allah'ın yeryüzündeki gölgesi) ifadeleri padişahların Allah tarafından verilen bir güç kaynağına sahip olduklarını vurgulamak amacıyla şiirlerde yer bulmuştur (Avcı, 1998, s. 543). Böylelikle Nefî, kasidesinde yer alan bu ifadeleri bir padişah için değil de bir sadrazam için kullanarak onun da övgüde en az hükümdar kadar ilahi bir gücü elinde bulundurduğuna kanaat getirmiştir.

Kasidenin ikinci beyitinde geçen "*sâhib-kırânî-i âlem*" ifadesi onun ilahi takdirle desteklenen yönetim anlayışına işaret etmekle beraber kudretli bir yaratılışa sahip olmasına da atıfta bulunmaktadır. Çünkü kelimenin birinci anlamı güç ve kudretle, ikinci anlamı ise tasavvufî düşüncede önder manasıyla ilişkilidir.

Kasidenin ikinci beyitinde yer alan ve Halil Paşa'nın çok yönlü kişiliğini ifade etmek amacıyla kullanılan *sâhib-kırân-ı âlem* nitelemesi, onun kut ve felek merkezli yöneticilik anlayışına atıfta bulunmasının yanı sıra koruyucu ve himaye edici vasfına da işaret etmektedir. Bu ifade, Halil Paşa'nın yalnızca kudretli bir şahsiyet olduğunu belirtmekle kalmayıp, aynı zamanda adalet ve güçle donanmış bir idareci olarak esirgeyici yönünü de vurgulamaktadır. Nitekim *sâhib-kırân* ünvanının tarihi arka planında, fetih ve düzen kurma misyonunun yanında halkın refahını sağlama ve onları zulümden koruma düşüncesi de yer almaktadır. Bu çerçevede Halil Paşa, Nefî'nin tasvirinde yalnızca güçlü bir sadrazam olarak değil, aynı zamanda halkı himaye eden ve adaleti gözetten bir devlet adamı olarak konumlandırılmaktadır.

Nefî tarafından kaleme alınan kasidede Halil Paşa'nın bir başka övgü sebebi olan özelliği savaşçılığı ve yiğitliğidir. Bu durumu izah ederken şair, "*olursa askerinin her birisi bir Rüstem, sipeh-şikâf-ı yegâne, adû-şikar, yegâne şâhsüvâr-ı dilir ü çâpük, cihâna âteş urur berk-ı tîgî*" gibi sıfatları Halil Paşa'nın askeri gücüne işaret etmek amacıyla kullanmıştır.

Bu hususlardan yola çıkarak Nefî, memduhun hem kendisi hem de ordusu üzerinden yapılan iftiharî dile getirmektedir. Burada askerlerin düşman saflarını parçalayıp geçmesi, düşmanlarını avlaması, yiğitçe ve hızlıca ata binmesi ve kılıcından çıkan kıvılcımın dünyayı ateşe vermesi gibi yüksek derecede övgüler dizmiştir. Rüstem, İran mitolojisinin önemli şahsiyetlerinden olan bazen Zâloğlu Rüstem olarak da Şehnâme'de adı sıkça geçen bir kahramanlardır. Güçlü ve kuvvetli oluşuyla birçok macerada kendine yer bulmuştur (Levend, 2015, s. 168). Nefî'nin, Halil Paşa'nın yüceliğini överken kullandığı çok güçlü adam anlamındaki "*Tehemten*" kelimesi nitekim Rüstem için ifade edilen vasıflardan biridir. O, çok iri bir vücut yapısına sahip olduğu için doğum yaparken zorlanan annesinin karnını daha önce babası Zâl'i de büyütmüş olan Sîmurg'un yarmasıyla dünyaya gelmiştir (Yıldırım, 2008, s. 294). Klasik Türk şiirinde kahramanlık ve savaşçılığın sembol isimlerinden olan Rüstem, genellikle bu yönüyle kasidelerde yer almaktadır. Şairler, savaşlarda gösterdiği maharetlerden dolayı hükümdarları yahut askerleri Rüstem'e benzetmektedir. Rüstem, Cemşîd soyundan gelmekle beraber Nerimân'ın torunu ve Sâm'ın oğlu olan Seyistân hükümdarı Zâl'in oğludur. Daha gençliğinde pek çok devle mücadele edip hepsini yenilgiye uğratmış, Turan hükümdarları ve Efrasiyap ile olan savaşları yanında Siyavuş'u öldürmesiyle de ün kazanmıştır (Pala, 2004, s. 382). Şair Nefî de mübalağa yoluyla memduhu Halil Paşa'nın askerlerini güç, kuvvet ve yenilmezlik bakımından Rüstem'e benzetmiştir.

Halil Paşa'nın kasidede en çok övülen vasıflarından biri de cömertliğidir. Nefî, bu durumu izah ederken şiirinde "*reşâşe-i Âb-ı hayât, lutfu cism-i kerem, cihân-ı adl ü kerem, muhû-i âlem-i cûd, cihân-bân-ı a'del ü ekrem*" ifadeleriyle Halil Paşa'nın cömertliğine değinmektedir. Bu sıfatlardan hareketle Nefî, memduhunun hem fiziki hem de ahlaki üstünlüklerini mecazlı ve mübalağalı ifadelerle yüceltmektedir. Bunlardan "*reşâşe-i âb-ı hayât*" terkihiyle Halil Paşa'nın lütuflarının adeta hayat suyu damlaları gibi diriltici ve can verici olduğunu ima etmektedir. Bu ifade, Klasik Türk şiirinde mecazi manada "ölümsüzlük" veya "ilahi ihsan" gibi kavramlarla ilişkilidir.

Hızır ve İskender arasında meydana gelen kıssaya da ithafen âb-ı Hızır veya âb-ı İskender gibi isimlerle de anılan bu efsanevi su, çeşitli dünya mitolojilerinde görülmektedir. İnsanın ebedi bir arayış mücadelesi verdiği bu dünyada bu su pek çok destan ve efsanelerde kendine yer bulmuş, suyun canlılık, dirilik ve yapıcılık özellikleri inanç sistemlerini etkilemiş, bundan dolayı da âb-ı hayât efsanesinin doğmasına zemin hazırlamıştır (Ocak, 1988, s. 1).

Cömertlik anlayışı doğrultusunda “*cihân-ı adl ü kerem, cihânân-ı adel ü ekrem, Muhî-i âlem-i cûd*” ifadeleriyle Halil Paşa, yalnızca adalet ve cömertliğiyle üstün bir şahsiyet olarak geçmez, aynı zamanda bu erdemlerin dünya miktarında temsili ve hâkimi konumundadır. Bu bağlamda “*cihânân*” sıfatıyla hem maddi hem de manevi anlamda bir otoriteyi temsil ederek onun kudretinin sınırlarının sadece Osmanlı coğrafyasıyla sınırlı değil, evrensel bir değer taşıdığı vurgulanır. “*Muhî-i âlem-i cûd*” ise Halil Paşa'nın cömertliğinin âlemi kuşattığını tüm insanlığın onun ihsanlarından istifade ettiğini dile getirmektedir.

Halil Paşa için zikredilen vasıflardan sonuncusu da onun uğurlu yahut mübarek bir karaktere sahip oluşudur. Bu özelliği “*evliyâ-yı ümem, mübârek ola, zât-ı şerîf, dâver-i huçeste*” sözleriyle ifade edilir. Bu tabirlerle Halil Paşa'nın şahsiyeti hem dinî hem de siyasi anlam dünyasında yüceltilmektedir. “*evliyâ-yı ümem*” ifadesiyle, onun yalnızca bir kesimin yöneticisi olmadığı İslam âleminde yaşayan tüm insanlara öncülük yaptığı aynı zamanda evliya gibi yüce bir makamda, halkın gönlünde ve Allah katında ulvi bir mertebede bulunduğu iması yapılır.

“*Zât-ı şerîf*” ifadesi, Halil Paşa'nın yüce ve mübarek kişiliğine vurgu yapar. “*dâver-i huçeste*” ise onun uğurlu/mübarek olduğunu, kararlarının ve hükmünün bereketli ve kutlu sonuçlar doğurduğunu anlatır. “*Huçeste*” sözcüğüyle Halil Paşa'nın icraatlerinin ve yönetiminin uğurlu ve mübarek bir etkiye sahip olduğu vurgulanır. Böylece Halil Paşa, adeta bereket ve hayır kaynağı bir vezir, halkın teveccühünü ve ilahi rızayı kazanmış bir devlet yöneticisi olarak tasvir edilir.

Nefî, bu ifadelerle Halil Paşa'yı yalnızca maddi değil, aynı zamanda manevi boyutta da yücelten; uğuru, bereketi ve hayırseverliğiyle birleştirilmiş ideal bir yönetici profili çizer. Şairin medhiyesi, Halil Paşa'nın makamının ve şahsının halkın saadetine, adaletin tesisi ve toplumun huzuruna vesile olduğu fikrini de içermektedir. Bu sözcükler, övülen kişinin sadece güç ve kudretle değil, aynı zamanda manevi otorite ve hayır dualarıyla da donatıldığını göstermek açısından önemli bir husustur.

4. Sadrazam Halil Paşa İçin Yazılan Hiciv Muhtevalı Kıt'a-i Kebire

Nefî'nin *Türkçe Dîvânı*'ı ile beraber ön plana çıkan bir başka eseri de *Sihâm-ı Kazâ* adıyla hicivlerini topladığı mecmuadır. Bu mecmuada babasından başlayıp dönemin ileri gelen devlet adamlarına hatta şairlerine kadar ulaşan toplu bir yergi söz konusudur. O, bu eleştirileri yaparken zaman zaman hakaret ve küfür noktasına varacak ölçüde sözler sarf etmiştir. Eserde kaside, kıta ve terkiib-i bend gibi nazım biçimleri tercih edilmiştir (Akkuş, 2006, s. 525).

Şair Nefî, *Dîvân*'ında övgüyle bahsettiği Halil Paşa'yı bu sefer farklı bir nazım şekli ve buna uygun bir dille hicvetmiştir. *Sihâm-ı Kazâ* adlı eserde yer alan bu şiir bir kıt'a-i kebirdir.² Daha önce de ifade edildiği üzere Nefî'nin şiirlerinin merkezine aldığı şahsiyetleri hep uç noktalarda ele almıştır. Nitekim bu manzumede de şair, Halil Paşa'yı kasidesinin aksine bu sefer ağır bir şekilde eleştirmektedir. *Der-Hakk-ı Halil Paşa* başlığını taşıyan bu 7 beyitlik kıt'a-i kebirden, eserin 6. manzumesidir.

Yukarıda sözü edilen şiirde, Halil Paşa bir seferde ordunun başkomutanı olduğu esnada kuvvetle muhtemel yapmış olduğu stratejik bir hatadan ötürü ilk beyitle birlikte eleştirilmeye başlanmıştır. Bu eleştiride yer alan hakaret, onun pislikle eş değer bir profil olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu durum Halil Paşa'nın üstün bir makam olarak görülen başkomutanlığa atanması ile ona layık görülen sıfat arasında ciddi düzeyde bir tezat oluşturmaktadır. Şair, Paşa'nın askeri meziyeti bulunmadığından dolayı onun bu komutanlık vazifesini elde etmesinde kim etkili olduysa Allah'tan belasını bulacağını

² Kıt'a-i kebirden metni için Öztürk, F. (2020). *Sihâm-ı Kazâ Eleştirel Basım*. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları adlı çalışmadan faydalanılmış ve eserdeki transkripsiyon esas alınmıştır. KK., kıt'a-i kebirden kısaltması olarak ilk sayı manzumenin numarasını, ikinci sayı beytin bulunduğu yeri göstermektedir.

belirtmektedir. Buradan hareketle de Nefî, 17. yüzyıl Osmanlı toplum yapısına da değinerek siyasi ve askerî anlamda yozlaşan kurumlara getirilen liyakatsiz kişileri de hedef almaktadır.

“Böyle boğcı nice serdâr olsun
Hak belâ vère kim olduysa delil” (KK. 6/1)

İkinci beyit de aynı düşünce doğrultusunda hareket edilmektedir. Burada orduda yer alan askerlerin yarısının savaş esnasında kaybedildiği ifade edilir ve her ne kadar sayı olarak ifade edilmese bile anlaşılan şudur ki alınan bu hezimet orduyu fiziksel ve psikolojik anlamda yıpratmıştır. Buna benzer bir durumun daha önce gerçekleştiği beyitteki “yine” ifadesinden anlaşılmaktadır. Savaş meydanında yer alan komutan hem devleti hem de dönemin padişahını temsil ettiği için onun almış olduğu mağlubiyetle saltanata da kara bir leke düşürerek padişahın otoritesini sarsmıştır. Aslında Nefî'nin bu tenkiti sadece Halil Paşa'nın şahsı üzerinde değil, onu bu makama taşıyan kişilerin ve hatta düzenin de kendisine yöneliktir.

“ÖAskerüñ mışfını kırdurdu yine
Eyledi saltanatı hor u zelîl” (KK. 6/2)

Üçüncü beyitle birlikte Nefî, hicvin doruk noktasına ulaşmak için yol açar. Burada, Halil Paşa ile devletin aynı kademelerinde vazifede bulunmuş, Nefî'nin çağdaşı olan Abaza Mehmed Paşa'ya da bir göndermede bulunmaktadır. Mehmed Paşa yaşadığı dönemde toplum içerisinde vücut bulan isyanlarda rol oynayan önemli bir karakterdir ve yönetime geçtiği vakit Yeniçeri Ocağı'nın bazı mensuplarını öldürmüştür (İlgürel, 1988, ss. 11-12). Nefî, Abaza Mehmed Paşa ile Halil Paşa arasında kıyaslama sonucunda Halil Paşa'nın Mehmed Paşa'dan daha alt bir konumda olduğunu dile getirmektedir. Şair, pislik söylemi üzerinden ele aldığı şahsı eleştirirken o dönemde meydana gelen ahlaki çürümeyi de “pislige bulaşan pisenir” metaforu üzerinden vermektedir.

“Abaza kendi boğıydı tütalum
Boğını başmış aña bü's-i saqıl” (KK. 6/3)

Şair Nefî, dördüncü beyitle birlikte eleştirisini mantık düzlemine oturarak kalemını bu yönde sivrileştirir. İlk üç beyitte hakaret derecesine varan söylemler yerine artık daha çok akıl ve mantık çerçevesinde hiciv yapmaktadır. Yine Halil Paşa'yı komutanlığı üzerinden eleştirmeye devam eder. İlk mısradaki onun bu savaştaki komutanlığının başarı olarak görülmemesi gerektiğini öne sürmektedir. İkinci mısradaki az-çok tezatıyla bu hususu daha açık bir şekilde gösterirken aslında bu büyük kaosun içerisinde küçük bir başarıya sahip olmanın elbette yetersiz geleceğini ve bununla iftihar etmenin abes olacağını alaycı bir dille aktarmaktadır. Burada şairin işaret ettiği temel noktalardan biri de 17. yüzyıldaki Osmanlı Devleti bünyesinde mevcut olan müesseselerin yaşadığı ahlaki çöküş ve hedef alınan kurumların değersizleştirilmesi durumudur.

“Hüner olur mı haqîkatde bu yâ
Bu kesîr ola huşûşâ o qalîl” (KK. 6/4)

Beşinci beyit üzerinden yine konuyu Halil Paşa'nın askeri başarısızlığına getiren Nefî, burada “onu da başaramadı” şeklinde ifade ederek onun savaşı dahi başlatamadan kışın bastırıldığını söyler. Bundan dolayı da savaş davulunun çaresiz bir şekilde orduyu geri çekmek için çalmak zorunda kaldığını belirtir. “Küs-ı rahîl” göç davulu yahut ölüm davulu anlamlarına gelmektedir (Devellioğlu, 2001, s. 529). Osmanlı Devleti'nde askerlerin savaş esnasında çalınan kös denilen büyük davulunun ritminden hareketle ordu kumandanı savaşın seyrini olumlu yönde tayin etme özelliğine sahipti ancak bazen bu davul çalındığı zaman kafilenin veya kervanın geri çekileceğine de işaret etmektedir (Şentürk, 2019, ss. 56-58). Bu tespitlerden yola çıkarak Halil Paşa'nın ordunun üzerinde sefere çıktığı vakit yapmış olduğu stratejik hata sebebiyle askerlerin hava muhalefetinden ötürü çaresiz kalması ve aynı zamanda Halil Paşa'nın zamanı doğru yönetemediğinden ordunun savaş meydanından korkak bir şekilde ayrılmak zorunda kalması şair tarafından sert bir dille eleştirilmiştir. Bir önceki beyitte çizdiği üslubunu değiştirmeden Nefî, artık sövmek yerine Halil Paşa'nın acizliğini ve düşüşünü gözler önüne sermektedir.

“Anı da edemedi kış başdı
Çaldı nâ-çâr qalup küs-ı rahîl” (KK. 6/5)

Nefî, eleştiriyi daha önceki iki beyitte akıl ve mantık düzleminde devam ettirse de altıncı beyit ile beraber tekrar argo ifadeler üzerinden Halil Paşa'nın fiziksel yozlaşmasına gönderme yapmaktadır. Bu mısralarda Paşa'nın tüm bu olumsuz gidişata rağmen ordunun göstermiş olduğu dirence yahut kazanılan küçük galibiyetlerin üzerine gölge düşürdüğünü daha doğrusu mahvettiğini ifade etmektedir. Burada Nefî'nin üslubu sadece bedensel atık üzerinden kurulan tahkirle kalmaz aynı zamanda sembolik anlamda da bir aşağılama yoluna gidildiği görülmektedir. Bunun üzerine ikinci mısra da üstüne vazife olmayan işlere neden karıştığını sorgularken de aynı tavırla yaklaştığı görülmektedir. Kısacası bu beyitte şair, Halil Paşa'nın savaş meydanında yapmış olduğu ucuz kahramanlığı tenkit ederken kullandığı ifadelerle onun hem askeri başarısızlığını hem de altı dolu olmayan mağrur davranışını yerle bir etmektedir.

“Yestehi eyledi kat kat galebe
Ne boğın yer dahı ol herze-vekîl” (KK. 6/6)

Nefî, son mısra da Halil Paşa'nın görevden azledilmesine düşürdüğü tarihle birlikte sözlerini tamamlamak ister. Söz konusu tarih ebced hesabıyla 1628 yılına denk gelmektedir. Bu tarih, Halil Paşa'nın ordusuyla beraber Erzurum üzerine sefere çıktığı esnada başarısız olup geri çekilmek zorunda kaldığı ve Abaza Mehmed Paşa'ya üstünlük koyamadığı döneme işaret etmekte ve bu durumun sonucunda görevden azledilmesine işaret etmektedir (De Groot, 1997, s. 325). Nitekim bu dönemde cereyan eden hadiseler Osmanlı Devleti ile Safevi Devleti'nin 1623-1638 yılları arasında meydana gelen Bağdat Savaşı'nın yapıldığı tarihlere denk gelmektedir (Halaçoğlu, 1991: 434). Halil Paşa, Abaza Mehmed Paşa hadisesi ve Bağdat üzerine girilen seferin başarısızlıkla sonuçlanması nedeniyle görevden alınarak yerine Hüsrev Paşa tayin edilir. Ancak Hüsrev Paşa, Abaza Mehmed Paşa'yı etkisiz bırakmayı başarmış olmakla birlikte Bağdat seferinde muvaffak olamamış; bu sebeple onun yerine de göreve Hâfız Ahmed Paşa getirilmiştir (İnalçık, 1999, ss. 37-39).

Manzumenin son beytiyle beraber Nefî, her beyitle birlikte artan öfke zincirine son halkayı da ekleyerek bitirmeyi tercih eder. Kıtanın ilk mısralarında başlayan ve artarak devam eden hakaret, alay ve hor görme durumu son beyitle de birlikte kaba ve küçültücü bir imgeye dönüştürerek bitirir. Burada hedef aldığı kişiyi oldukça ağır bir dille itibarsızlaştırmakta ve onu aşağılayıcı bir şekilde anarak hicvin dozunu en uç noktaya kadar yükseltmektedir. Bu bağlamda Nefî, muhatabını yalnızca eleştirmekle yetinmemekte; sert ve çarpıcı bir ifade aracılığıyla onu toplumsal ve ahlaki açıdan değersiz bir konuma indirgemektedir. Böylelikle eleştirdiği durumu yalnızca bir kişi üzerinden değil, o kişinin meydana gelmesinde ön ayak olan kurumları da tenkit etmektedir. Son olarak Nefî, daha söylenecek çok sözünün olduğunu ancak bu kadarıyla yetindiğini belirterek düşülecek tarih metninin uzun olacağı endişesinden dolayı fazla söze gerek kalmadan bir tarih düşer ve sözlerini tamamlar.

“Ber-ziyād olmasa dërdüm târîh
Boğını yëyemedi Boğcı Hâlîl” (KK. 6/7)

Kıt'a-i kebîre bütüncül olarak değerlendirildiğinde, Klasik Türk edebiyatı geleneği içinde yetişen Nefî'nin hiciv türündeki manzumelerinin önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Şair bu şiirde, sadrazamlık makamında bulunan Halil Paşa'yı hem siyasi konumu hem de kişisel özellikleri üzerinden eleştirel bir bakışla değerlendirmektedir. Yedi beyitten oluşan manzume, kurgusal bakımdan aşamalı bir yapı arz etmektedir. İlk beyitlerde Halil Paşa'nın idari ve askerî faaliyetlerine yönelik eleştiriler yer alırken, orta beyitlerde şahsına ilişkin fiziksel ve ahlaki nitelendirmeler öne çıkmaktadır. Son beyitlerde ise kullanılan dil ve üslup daha sert bir nitelik kazanmakta ve eleştirinin yoğunluğu artmaktadır. Bu yapısal ilerleyiş, şiirdeki hiciv tonunun giderek güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Şiirde yer alan beden merkezli imgeler, doğrudan fiziksel özellikleri betimlemekten ziyade zihni ve ahlaki yozlaşmaya işaret eden sembolik unsurlar olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda Nefî, görevlerin ehil olmayan kişilere verilmesinin kaçınılmaz biçimde başarısızlıkla sonuçlanacağını ve bunun devletin itibarı ile askerî düzen üzerinde olumsuz etkiler doğuracağını ima etmektedir. Şair ayrıca liyakatsiz kişilerin devlet kademelerinde yer alması, askerî başarısızlıkların sınırlı kazanımlarla örtülmeye çalışılması, karar alma süreçlerindeki yetersizlikler gibi hususları eleştirel bir söylemle dile getirmektedir. Bu yaklaşım, dönemin şiir anlayışında sıklıkla dile getirilen siyasi yozlaşma, askerî başarısızlık ve makam beklentisiyle hareket eden yöneticilere yönelik eleştirilerle de örtüşmektedir. Halil Paşa'nın bu

çerçevede hedef alınması, Nefî'nin hiciv anlayışında söylem gücüne ve şiirsel etkiye verdiği önemi göstermektedir.

Nefî'nin yazmış olduğu her iki manzumeye dikkatli bir şekilde bakıldığı zaman şu sonuca da varılmaktadır: Halil Paşa'nın veziriazamlığa yükselişinde, deniz seferlerinde elde ettiği askerî başarıların belirleyici bir rolü olduğu anlaşılmaktadır. Paşa, ilk kez 1616 yılında bu göreve getirilmiş, 1626'da ise ikinci defa vezirlik makamına tayin edilmiştir. İkinci vezirliğinde İran üzerine düzenlenen sefer esnasında Erzurum'da Abaza Mehmed Paşa'nın isyanının patlak vermesi üzerine buraya yönelmiş; ancak isyanı bastıramaması nedeniyle görevinden azledilmiştir (Uzunçarşılı, 1982, ss. 370-372). Bununla birlikte Nefî'nin Halil Paşa'ya yönelik methiye niteliğindeki kasidesini 1616 ya da 1626 yıllarında kaleme aldığı ileri sürülmektedir. Paşa'nın ilk vezirliğini askerî başarılarının ardından elde etmiş olması dikkate alındığında, söz konusu kasidenin 1616 yılında sunulmuş olması daha muhtemel görünmektedir. Buna karşılık, *Sihâm-ı Kazâ*'da yer alan hicvin, Halil Paşa'nın ikinci vezirliği sürecinde ve özellikle Erzurum'daki başarısızlığını takiben -son mısradaki düşmüş olduğu tarihten hareketle- 1628 yılında yazıldığı değerlendirilmektedir (Yiğit, 2018, s. 229).

SONUÇ

17. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde sosyal ve siyasi manada birçok sıkıntının yaşandığı bir dönemdir. Saltanatta yaşanan sık taht değişiklikleri, liyakatsiz kişilerin devletin çeşitli kademelerinde göreve gelmesi, askeri ve siyasi manada yaşanan birtakım yozlaşmalar bu asırda çokça görülmeye başlamış ve içten içe toplumun yaşam düzenine de sirayet etmiştir. Nitekim dönemin bu olumsuz havasından etkilenen bazı şairler, yaşanan problemler karşısında sessiz kalamamış ve kalemlerini sivrilterek hedef aldığı kişileri eserleri vasıtasıyla eleştirmekten çekinmemişlerdir.

Nefî de, 17. yüzyılın yergileriyle en ön plana çıkan önemli şairlerinden biridir. Özellikle *Sihâm-ı Kazâ* adlı eseri bu minvalde kaleme alınmıştır. Ailesini sefaletle terk edip giden babasından başlayıp devletin makam ve mevki bakımından en önde gelen kişileri ile aynı asırda yaşayan diğer şairleri bu eserinde eleştiri oklarına hedef göstermiş ve onları çoğunlukla da ağır bir dil ve üslupla eleştirmiştir. Aynı asırda bir süre sadrazamlık görevini yürütmüş olan Halil Paşa ise Nefî tarafından hem övgüye hem de yergiye layık görülen kişilerden olmuştur.

Bu çalışmada öncelikle Nefî'nin *Türkçe Dîvân*'ında Veziriazam Halil Paşa için yazılan ve 41 beyitten oluşan kaside üzerinde durulmuştur. Söz konusu şiirde, dönemin önemli devlet adamlarından olan Halil Paşa için askeri, idari ve insani yönü bakımından “dâver-i huçeste, vezîr-i ferrûh dem, sâhib-kırânî-i âlem, penâh-ı ehl-i hüner, müsahhar, dîvân-ı arş-ı a'lâ, sipeh-şikâf-ı yegâne, reşâşe-i âb-ı hayât, cihân-ı adl ü kerem, evliyâ-yı ümem” gibi övgülerle yüceltmiş, onun adaletli ve savaştı yönünü mitolojik şahıslarla kıyaslayarak onlardan üstün tutmuştur. Bu kasidesinde Nefî, Halil Paşa'yı kullanım sıklığı arasındaki fark bakımından 14 kez yücelik, birer kez de kudret ve koruyuculuk yönünden övgüye layık görmüştür. Sonrasında *Sihâm-ı Kazâ* adlı eserinde 7 beyitten meydana gelen kıt'a-i kebirden Halil Paşa'nın hangi yönlerden eleştirildiği beyitler üzerinden ele alınıp incelenmiştir. Burada Nefî, “bokcu, bü's-i sakîl, kalîl, yestehi, herze-vekîl” gibi ifadelerle düşüncelerini ifade ederken hem eleştirinin sınırlarını zorlamış hem de müstehcen ifadelerle muhatabını adeta yerin dibine sokmuştur. Söz konusu manzumede genel olarak Halil Paşa'nın askeri bakımdan gerekli tecrübeye sahip olmadığı ve cesaretsiz oluşundan dolayı orduyu başarısızlığa sevk etmesi üzerinde durulmuştur.

Osmanlı Devleti'nin 17. asırda yaşadığı çalkantılı süreçten Halil Paşa da nasibini almış ve birkaç kez makamdan azledilip tekrar göreve getirilmiştir. Bu durumun da vermiş olduğu ikilemden ötürü Nefî, aynı şahsı önce meziyetlerinden sonra da hezimetlerinden dolayı tenkit etmiştir.

Aslında bu çelişkili durum, sadece bir şahsın üzerinden değil, aynı zamanda dönemin siyasi dengeleri içinde devlet kademesinde yer alan bir yöneticinin konumunun ne derece belirsiz olduğunu da yansıtmaktadır. Bundan hareketle şairin himaye ilişkisine ait bağlılığı, çıkar çatışmaları, ya da görevden uzaklaştırma gibi sebeplerle kişisel tutumu hızla yerini öfke ve hicve bırakabilmektedir. Kısacası Nefî'nin Halil Paşa'ya karşı bu tavrı Klasik Türk Edebiyatında övgü ve yerginin aynı kalemde çıkabileceği, hatta aynı kişi hakkında farklı söylemlerin bulunabileceğini gösteren en güzel örneklerden biridir. Bu durum, Klasik şiirin sadece estetik zeminde değil, aynı zamanda toplumsal, siyasal ve kişisel ilişkilerin de şiir diliyle ifade edilen canlı bir sahne olduğunu gözler önüne sermektedir.

ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI

Yazarın herhangi bir çıkara dayalı ilişkisi bulunmamaktadır.

ETİK ONAY/KATILIMCI ONAMI

Makale kapsamında katılımcı kullanılmadığı için ilgili onaya yer verilmemiştir.

MADDİ DESTEK

Çalışma için herhangi bir maddi destek alınmamıştır.

YAZAR KATKILARI

Bu araştırma ve araştırma ile ilgili tüm aşamalar tek yazar tarafından yürütülmüştür.

KAYNAKÇA

- Akkuş, M. (1993). *Nef'î Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Akkuş, M. (1998). *Nef'î ve Sihâm-ı Kazâ*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Akkuş, M. (2006). "Nef'î", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/Nef'î> (15.06.2025).
- Alan, H. (2019). "Sâhipkiran", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sahipkiran> (15.06.2025).
- Avcı, C. (1998). "Hilâfet", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hilafet#1> (15.06.2025).
- Aydın, M. (2010). *Gazânâme-i Halil Paşa (1595-1623) (Tahlil ve Metin)*. [Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- De Groot, A. H. (1997). "Halil Paşa, Kayserili", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/halil-pasa-kayserili> (15.06.2025).
- Devellioğlu, F. (2001). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi
- Halaçoğlu, Y. (1991). "Bağdat", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bagdat#2-osmanli-donemi> (25.10.2025).
- İlgürel, M. (1988). "Abaza Paşa", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/abaza-pasa> (22.10.2025).
- İnalçık, H. (1999). "Hüsrev Paşa", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/husrev-pasa> (25.10.2025).
- İpekten, H. (1998). *Nef'î Hayatı Sanatı Eserleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kurtuluş, R. (2011). "Tenkit", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tenkit--edebi-tenkit> (01.02.206).
- Levend, A. S. (2015). *Divan Edebiyatı-Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar-*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Ocak, A. Y. (1988). "Âb-ı Hayât", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ab-i-hayat#1-tasavvuf> (15.06.2025).
- Öztürk, F. (2020). *Sihâm-ı Kazâ Eleştirel Basım*. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.
- Pala, İ. (2004). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Selçuk, B. (2013). <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nefi-omer-efendi> (17.10.2025).
- Şentürk, A. A. (2019). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.
- Şimşirgil, A. (2021). Aziz Mahmud Hüdayî ve Kayserili Halil Paşa. <https://www.ahmetsimsirgil.com/aziz-mahmud-hudayi-ve-kayserili-halil-pasa/> (30.01.2026).
- Türkmen, Z. (2006). "Müşir", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/musir--gorev> (18.10.2025).
- Uçman, A. (2011). "Tenkit", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tenkit--edebi-tenkit#3-turk-edebiyati> (15.06.2025).
- Uzunçarşılı, İ. H. (1982). *Osmanlı Tarihi, 3. Cilt 2. Kısım*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Yıldırım, N. (2008). "Rüstem-i Zâl", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/rustem-i-zal> (15.06.2025).
- Yiğit, S. (2018). Edebî Hicivden Sövgüye: Nef'î'nin Hicvindeki Değişim. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, (9), 214-235.